

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

ŠIUOLAIKINĖS POLITIKOS STUDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

TAUTVYDAS SŪNELAITIS

II kurso studentas

**POLITIKOS IR MORALĖS SANTYKIS M. OAKESHOTTO POLITINĖJE
FILOSOFIJOJE**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas: prof. dr. Alvydas Jokubaitis

Magistro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....

(data)

.....

(v., pavardė)

.....

(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....

(data)

.....

(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Bakalauro/magistro darbo recenzentas:

.....

(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas POLITIKOS IR MORALĖS SANTYKIS M. OAKESHOTTO POLITINĖJE FILOSOFIJOJE yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Tautvydas Sūnelaitis

BIBLIOGRAFINIS APRAŠAS

Sūnelaitis T. Politikos ir moralės santykis M. Oakeshotto politinėje filosofijoje: Politikos mokslų specialybės, magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovas A. Jokubaitis. – V., 2022. – 30 p.

Reikšminiai žodžiai: M. Oakeshottas, politikos ir moralės santykis, politinis racionalizmas.

Darbe nagrinėjamas politikos ir moralės santykis M. Oakeshotto politinėje filosofijoje. Kaip svarbi intelektualinio palikimo dalis, pateikiama autoriaus politinio racionalizmo kritikos analizė, leidžianti geriau suprasti politikos ir moralės fenomenus M. Oakeshotto politinėje filosofijoje. Išanalizavus M. Oakeshotto pateiktą politinio racionalizmo kritiką, pagrindiniai darbo elementai – politika ir moralė filosofo darbuose – nagrinėjami atskirai, parodant jų sampratų savitumą ir abipusį ryšį. Priešingai nei daugelis kitų jo amžininkų, M. Oakeshottas siūlo apie politiką mąstyti ne iš viršaus į apačią, kai pradžioj yra nusprendžiama, kokia politika turėtų būti, o tada pagal tai pertvarkant visuomenę, o iš apačios į viršų, nes žmogaus būties pažinimas leidžia išvengti perdėtų iliuzijų apie politikos prasmę ir geriau pažinti politinę realybę. M. Oakeshotto pilietinės asociacijos idėja pateikiama kaip politikos samprata, kuri atliepia žmogaus charakterį ir leidžia sukurti moralų valstybės santykį su jos piliečiais, kur asmens autonomija suprantama kaip politikos ir moralės jungtis. Autoriaus pasiūlytos moralės ir politikos teorijos atveria naujas žmogaus ir politikos pažinimo perspektyvas, tačiau žmogaus ir politinės realybės sudėtingumas neleidžia M. Oakeshottui išvengti klaidų.

Turinys

Ivadas	6
1. M.Oakeshotto politinio racionalizmo kritika	8
2. Michaelo Oakeshotto moralės samprata	14
2.1 Bendruomeninių ryšių moralės sistema	16
2.2 Individualumo moralės sistema	17
2.3 Kolektyvistinė moralės sistema	18
3. M.Oakeshotto politikos samprata	20
3.1 Tikslinė asociacija	21
3.2 Pilietinė asociacija	22
4. Politikos ir moralės santykis M. Oakeshotto politinėje filosofijoje	24
4.1 M.Oakeshotto politinės teorijos kritika.....	25
Išvados	27
Šaltinių ir literatūros sąrašas.....	29
SUMMARY.....	30

Įvadas

Pratarmė. Michaelas Oakeshottas yra vienas įdomiausių XX a. mąstytojų, pateikęs labai kruopščiai sudarytą ir išsamią politikos teoriją, tačiau dėl tos pačios priežasties M. Oakeshottas neretai yra nesuprastas ir todėl neįvertintas teoretikas. Vieni komentatoriai šį filosofą laiko konservatoriumi, kiti - liberalu, galiausiai yra tokių, kurie M. Oakeshottą yra linkę identifikuoti kaip anarchizmo politinės minties atstovą. Nuomonių išsiskyrimas atsiranda dėl M. Oakeshotto skaitytojų ir komentatorių polinkio supaprastinti labai išsamią autoriaus politinę teoriją, kuri, dėl savo gylio ir pločio, skirtingoms ideologinėms grupėms palieka galimybę rasti joms artimus argumentus. Tačiau M. Oakeshotto, kaip filosofo, vienas skiriamųjų bruožų yra nuolatinis žmogaus ir apskritai žmonijos sudėtingumo pripažinimas ir iš to kylantis atsargumas formuluojant tezes – dažnai, darydamas išvadas apie žmones, visuomenes, politiką, istoriją, meną ar moralę, filosofas nepamiršta priminti, kad nesame pajėgūs visiškai suprasti savęs ir savo pasaulio, todėl būtina stengtis į dalykus pažvelgti iš kuo daugiau skirtingų perspektyvų ir vengti suabsoliutinimų. M. Oakeshottas tikrai nenorėtų, kad kalbant apie moralę ir politiką, šie du dalykai būtų nagrinėjami kaip du atskiri žmogaus gyvenimo elementai – jo įsitikinimu, ir politika, ir moralė yra neatsiejamos viena nuo kitos, dar daugiau, kalbėjimas apie juos turėtų apimti kuo platesnį žmogaus gyvenimo vaizdą, įtraukiant ir kitas žmogiškojo patyrimo formas. Vis dėlto, kadangi autoriaus teorija yra tokia plati – joje susijungia žmogaus ir viso Vakarų pasaulio politinė, kultūrinė ir intelektualinė istorija - ryšys tarp politikos ir moralės pasidaro nebeaiškus, todėl norint jį suprasti, būtina M. Oakeshotto politikos ir moralės sąvokas išgryninti, žinoma, tai darant neišardyti M. Oakeshottui, kaip filosofui, svarbios visumos. Šio darbo tikslas būtent ir yra politikos ir moralės sampratų bei ryšio tarp jų Michaelo Oakeshotto politinėje filosofijoje išryškimas.

Darbo aktualumas. Išsamus visuomeninio gyvenimo problemų nagrinėjimas yra neatsiejamas nuo klausimų apie politiką ir moralę bei jų tarpusavio santykį. Šiame kontekste M. Oakeshottas išskyla kaip išskirtinio dėmesio vertas mąstytojas, savo darbuose plačiai, įvairiais rakursais nagrinėjęs visuomeninio gyvenimo problemas ir todėl išsiskiriantis didžiuliu intelektualiniu palikimu. Gausus ir reikšmingas M. Oakeshotto indėlis į teorinį politikos ir moralės problemų nagrinėjimą natūraliai skatina sugrįžti prie šio filosofo įžvalgų. Kruopštus M. Oakeshotto, kaip vieno įtakingiausių XX a. politikos filosofų, intelektualinio palikimo tyrimas gali padėti geriau suprasti politikos, moralės ir jų tarpusavio santykio problemas.

Darbo problema. Magistrinio darbo problema – santykio tarp politikos ir moralės M. Oakeshotto politinėje filosofijoje nustatymas.

Tyrimo objektas. Politikos ir moralės santykis M. Oakeshotto politinėje filosofijoje.

Darbo tikslas. Išanalizuoti politikos ir moralės santykį M. Oakeshotto politinėje filosofijoje.

Darbo uždaviniai.

1. Pristatyti M. Oakeshotto suformuluotą politinio racionalizmo kritiką.
2. Išnagrinėti M. Oakeshotto moralės sampratą, pagrindinį dėmesį skiriant jo bendruomeninių ryšių, individualumo ir kolektyvistinės moralės sistemų analizei.
3. Išanalizuoti M. Oakeshotto politikos sampratą, paremtą pilietinės ir tikslinės asociacijos koncepcijomis.
4. Išanalizuoti politikos ir moralės ryšį M. Oakeshotto politinėje filosofijoje.

Tyrimo metodas. Išsikelta tikslo įgyvendinimui pasitelkiama literatūros analizė, kurios pagalba išsamiai tiriami M. Oakeshotto teoriniai darbai, plačiai nagrinėjantys politikos, moralės ir jų tarpusavio ryšio problemas. Kruopšti literatūros analizė padeda identifikuoti esmines M. Oakeshotto pasaulėžiūrinės nuostatas, apibrėžiančias autoriaus politikos, moralės bei jų santykio matymą.

Darbo struktūra. Magistrinis darbas padalintas į keturias, teorinės analizės pagrindu nagrinėjamas dalis. Pirmoji darbo dalis skirta M. Oakeshotto darbuose svarbią vietą užimančiai politinio racionalizmo kritikai apžvelgti, kuri savo ruožtu leidžia geriau paaiškinti autoriaus nuostatas politikos ir moralės klausimais. Antroje darbo dalyje nagrinėjama M. Oakeshotto moralės samprata, koncentruojantis į autoriaus suformuluotų bendruomeninių ryšių, individualumo ir kolektyvistinės moralės sistemų tyrimą. Trečioje darbo dalyje nagrinėjama M. Oakeshotto politikos samprata, pagrindinį dėmesį skiriant pilietinės ir tikslinės asociacijos koncepcijoms. Ketvirtoje darbo dalyje, remiantis ankstesnėse dalyse gautomis išvadomis, nustatomas politikos ir moralės santykis M. Oakeshotto politinėje filosofijoje ir aptariami autoriaus teorijos trūkumai. Pabaigoje pateikiamos darbą apibendrinančios išvados.

1. M.Oakeshotto politinio racionalizmo kritika

M. Oakeshottas yra gerai žinomas dėl savo kritiško požiūrio į racionalizmą - tiek politikoje, tiek privačiame žmonių gyvenime. Būdama svarbi autoriaus intelektualinio palikimo dalis, racionalizmo kritika padeda geriau suprasti M. Oakeshotto pasaulėžiūrą ir jo filosofijoje nagrinėjamus politikos ir moralės fenomenus. Dėl šių priežasčių, racionalizmo ir kritikos jam analizė M. Oakeshotto darbuose bus atspirties taškas, padėsiantis įgyvendinti darbe išsikeltus uždavinius.

Vienas iš pirmųjų dalykų, kuriuos reikia paminėti bandant suprasti M. Oakeshottą, yra autoriui būdingas dualistinis požiūris į pasaulį. Kiekvienoje žmogaus veikloje ar gyvenimo srityje filosofas atranda du kraštutinius ir bando parodyti kiekvieno iš jų poveikį žmonių ir visuomenių gyvenimui, aptaria jų privalumus ir trūkumus, bei, kaip taisyklė, suvokdamas gyvenimo kompleksiskumą, tarp priešingų alternatyvų stengiasi atrasti aukso vidurį. Toks aristoteliškas požiūris gali būti laikomas daugelio M. Oakeshotto sukurtų teorijų pagrindu. Šios įtakos nebijo pripažinti ir pats autorius, neretai minėdamas ją savo darbuose. Šioje vietoje galima prisiminti Aristotelio dorybių teoriją - dorybė esanti viduryje tarp kraštutinių – pertekliaus ir trūkumo. Aristotelis dorybėmis vadina tokias sielos nuostatas, kurias turime pagrindo girti¹. Pavyzdžiui: “tiesos atžvilgiu tas, kuris laikosi vidurio, tegul bus vadinamas tiesiu, o vidurys — tiesumu; [tiesos] iškraipymas perdedant — pagyrūniškumu, o iškraipytojas— pagyrūnu; siekimas sumenkinti — apsimestu kuklumu, o tas, kuris menkina,— apsimetėliu.”² Nors konkrečiai dorybių autorius nemini, tačiau naudojamas metodas neabejotinai yra pasiskolintas iš Aristotelio. M. Oakeshotto nuomonė su Aristotelium sutampa ir kalbant apie praktikos pranašumą prie teorinį išsilavinimą, įpročių ir sąmoningumo svarbą kalbant apie moralę ir apie politiką,³ kurie taip pat yra kertiniai M. Oakeshotto teorijoje, tačiau šiuo atveju svarbu akcentuoti, kad racionalizmas yra matomas kaip vienas iš kraštutinių. M. Oakeshottas teorizuoti visada pradeda nuo žmogaus, išvalgas apie kurį vėliau pritaiko formuluodamas savąją politikos sampratą. Politinį racionalizmą (ir modernųjį racionalizmą apskritai) M. Oakeshottas laiko ne tik nesuderinamu su tuo, ką jis vadina modernaus žmogaus charakteriu, bet ir yra kenksmingas jam.

Modernųjį Racionalizmą, apibendrinant tai, ką apie jį sako M. Oakeshottas, galima pavadinti tam tikra pasaulėžiūra, kai tikima, kad praktines žmogaus gyvenimo problemas galima išspręsti grynojo proto pagalba⁴. Dar daugiau, racionalistinė pasaulėžiūra visą žmogaus gyvenimą paverčia nesibaigiančiu

¹ Aristotelis, „Nikomacho etika“, Rinktiniai raštai - 84

² Ten pat, 95

³ Ten pat, 95

⁴ Oakeshott, M., 1993 Religion, Politics and the Moral Life, Yale University Press New Haven And London, 99

problemu sprendimu. Iš esmės tai reiškia, kad racionalizmas yra projektas, skirtas modifikuoti žmogaus prigimtį, kuri atsakinga už visas žmonių pasaulio blogybes.⁵ Apie jo bruožus autorius kalba daug ir skirtinguose kontekstuose, tačiau galima išskirti pagrindines jam priskiriamas savybes. Tokių ambicijų atsiradimą katalizavo Descarto žmogaus pažinimo teorija⁶, o įrankis tam pasiekti yra vadinamas metodu. Descartes pasaulį matė sudarytą iš dviejų dalių, vidinio, kuriame glūdi protas, ir išorinio arba kūniškojo, kurį protas valdo. Kadangi protas valdo kūną ir geba manipuliuoti materialiu pasauliu, protas buvo suprastas kaip svarbesnis nei kūnas, kitaip tariant, dar viena dichotomija – materialumas yra prieš pastatomas intelektualumui. Religijai užleidžiant vietą, protas, kuris kaip Dievas geba kurti, naikinti ir perdaryti pasaulį pagal save, netgi tapo sudievintu. Pastebėjus, kad proto dėka suformuotos taisyklės, jas pritaikius gamtos mokslams, yra universalios, su tikslu pažinti pasaulį buvo sugalvotas įrankis, kurį vadiname metodu. Vienas pagrindinių jo bruožų yra jo universalus pritaikymas, suteikiantis tam tyrimui objektyvumo. Metodo sėkmė gamtos moksluose lėmė tai, kad mokslas tapo labai įtakingu ir ėmė plėsti savo įtaką kitose žmogaus gyvenimo srityse, tam pasitelkiant mokslinius metodus. Šį pažinimo būdą M. Oakeshottas vadina techniniu arba moksliniu žinojimu. Dėl savo universalumo, tokį žinojimą galima perteikti kaip instrukcijas, pvz. vadovėlių pagalba. Problema ta, kad šis techninis žinojimas tampa vieninteliu, kurį racionalistas pripažįsta. Tokio mąstymo patrauklumą lemia modernųjų laikų mokslinių/technologinių pasiekimų proveržis, sukūręs vaizdinį, kad iki modernus žmogus yra atsilikęs, o iki modernybės reliktais, tokie kaip religija ir kiti „prietarai“, yra tik kontrolės sistemos, neleidžiančios atsiskleisti asmens autonomijai - iš Descarto teorijos išskylanti asmens autonomijos idėja yra ta, kad kiekvienas žmogus, turintis protą, kuris geba pažinti ir manipuliuoti pasaulį, daro jį to pasaulio ir savo paties likimo šeimininku. Kitaip tariant, taip atsistojama į vietą, kurią ankstesnėse visuomenėse užėmė Dievas. Kadangi žmogaus viduje glūdintis racionalus protas yra tik jo paties, visą kita, kas yra išorėje, jis ima matyti kaip materiją (įskaitant ir kitus žmones), kuriai ir yra taikomas minėtas metodas. Būtent tokiai autonomijos sampratai M. Oakeshottas ir nepritaria. Iš vienos pusės, tokia samprata atskiria žmogų nuo jį supančio pasaulio, iš kitos pusės, proto išaukštinimas lemia, kad gamtamokslinis, objektyvus metodas, skirtas pažinti nuo jo atskirtą pasaulį, tampa vieninteliai žmogaus prieiga prie jo. Racionalistui yra labai svarbi proto nepriklausomybė nuo visko, įskaitant ir kitų žmonių protą (reason, rationality) ir intelektą. Toks nepasitikėjimas verčia jį atmesti visus autoritetus: tradicijas, prietarus, religinius įsitikinimus ir kitas tiesas, nepasiduodančias teorinei analizei. Ir priešingai, racionalistas niekada neabejoja proto potencialu.⁷ Taigi, tuo pačiu galima pridurti, kad jam būdingas inžinerinis mąstymas, t.y.

⁵Oakeshott, M., *Rationalism in Politics and the other Essays*, 1962, Methuen & Co Ltd, London, 105

⁶Oakeshott, M., *1993 Morality and Politics in Modern Europe*, Yale University Press New Haven And London, 22

⁷Oakeshott, M., *Rationalism in Politics and the other Essays*, 1962, Methuen & Co Ltd, London, 1

viskas yra redukuojama į problemų sprendimą.⁸ Vietoje to, kad keistūsi pats, dėl šios perskyros jis bando keisti pasaulį. Viskas gyvenime pastatoma prieš metodą – politika, moralė, religijos, tradicijos, papročiai. Tai yra radikalus požiūris, kuriam kaip linkusiam į radikalumą ir kraštutinumą M. Oakeshottas aristoteliškai nepritaria.

Šis radikalumas sukuria kelias problemas. Pirma, nepaisant metodo universalumo ir objektyvumo, dėl savo santykio su išoriniu pasauliu, racionalistas negali pasitikėti niekuo kitu, išskyrus save – juk tai būtų tas pats, kas tikėti prietarais (nepagrįstais protu reiškiniiais), kitaip tariant, jis nuolatos interpretuoja pasaulį per techninio žinojimo filtrą ir tik tada gali jį priimti. Kiekvienas žmogus tuomet yra unikalus. Šis filtras tampa jo ryšiu su pasauliu, suasmenina jį. Iš to galima spręsti, kad racionalistas bet kokią patirtį priima kaip savo asmeninę, o jį supantis pasaulis nebegali būti priimtas toks, koks yra. Juk net atsisakęs visų „prietarų“ jis nuolat jaučia pavojų pakliūti į savo paties spąstus, t.y. prarasti objektyvumą, pasiduoti neracionalumui. Šis neigimas sukuria nesibaigiantį planų išspręsti pasaulio problemas ratą, niekada nepasiekiant baigtinio taško. Tuomet idėjos įgyvendinimas tampa niekad nesibaigiančiu uždaviniu. Antra, proto autonomija jam yra svarbiau už viską, todėl svarbus tampa originalumas. Atsiranda poreikis išradinėti naujas problemas ir naujus jų sprendimo būdus. Paradoksaliai, nepaisant universalaus techninio žinojimo, tai reiškia nesugebėjimą rasti bendros kalbos tarpusavyje – kadangi visi žmonės unikalūs, racionalumų/interpretacijų taip pat yra daugybė. Dėl šių priešasčių racionalistų visuomenėje nebepripažįstami autoritetai, dominuoja nepasitikėjimas, paradoksaliai vienu metu būdingas skepticizmas viskam ir tuo pačiu nesibaigiantis tikėjimas proto galia sprendžiant pasaulio problemas.

Susidariusią politinę situaciją filosofas paaiškina savo knygoje *The Politics Of Faith And The Politics Of Scepticism*. M. Oakeshottas, apžvelgdamas moderniosios Europos politikos mintį, kaip ir kitur, mato tam tikrą dualizmą, du kraštutinumus, kuriuos vadina tikėjimo politika (*politics of faith*) ir skepticizmo politika (*politics of scepticism*). Šie kraštutinumai ir apibūdina paradoksalų racionalistų optimistiškumą ir skepticizmą. Tikėjimo politika neturi nieko bendra su tradiciniu religiniu tikėjimu, o yra jam priešinga. Tai yra tikėjimas žmogaus galimybėmis pasiekti tobulybę savo pačio pastangomis, dėka vis didėjančios valdžios galios, su kuria ir galima pertvarkyti individualius asmenis ir grupes, arba, kaip minėta anksčiau – pakeisti jų prigimtį.⁹ Todėl tikėjimo politiką M. Oakeshottas vadina „racionalizmu politikoje arba ideologiniu politikos stiliumi.“¹⁰ (*‘rationalism in politics’ or the*

⁸ Ten pat, 4

⁹ Oakeshott, M., *The Politics of Faith and the Politics of Skepticism*, 1996 by the Estate of Michael Oakeshott, Editor's Introduction C, by Timothy Fuller XI

¹⁰ Ten pat

‘ideological style of politics’). Kitas kraštutinis, kurį pateikia autorius, yra skepticizmas, kuris reprezentuoja priešingą požiūrį: pasako jo, žmogaus patirtis yra tokia sudėtinga ir įvairi, kad žmonės niekada nebus pajėgūs jo pertvarkyti.¹¹ Toks skepticizmas M. Oakeshottui irgi yra nepriimtinas, nes suponuoja, kad žmogus yra bejėgis ką nors pakeisti ir yra visiškai priklausomas nuo aplinkos. Abi šios būsenos modernių laikų Europoje egzistuoja vienu metu, panašiai kaip Aristotelio dorybių skalė, kurioje svarbiausia atrasti sveiką pusiausvyrą, arba, kaip sako M. Oakeshottas, palaikyti lygų kilį laive¹², plaukiančiame beribėje ir bedugnėje jūroje (politikoje). Knygos rašymo laikotarpiu autorius matė ne pusiausvyrą, o stiprų tikėjimo politikos dominavimą prieš skepticizmo politiką (kurios radikalus variantas yra aklas paklusimas taisyklėms) ir todėl pateikė savo politikos sampratą. Jo manymu, šios kryptys nėra pajėgios suprasti politikos kaip visumos, idealaus politikos modelio, kurį pats vadina konservatyviu – tai yra tokį, kuriame skepticizmo yra daugiau nei tikėjimo, tačiau vis dar yra pusiausvyra. Ši samprata plačiau bus aptarta kitame skyriuje, o kalbant apie racionalizmą, šių dviejų politikos kraštutinių aptarimas leidžia mums geriau suprasti ne tik racionalizmą kaip mąstymo srovę, bet ir jos pritaikymo politikoje trūkumus.

Viena iš tikėjimo politikos kontradikcijų yra racionalaus proto išaukštinimas iki to lygio, kad jo pranašumo prieš kitas pasaulėžiūras neįmanoma pagrįsti racionaliai. Nors racionalus protas padarė milžinišką technologinę pažangą ir žmogaus gyvenimą padarė patogesnį, galima ginčytis, kad su racionalizmo įsigalėjimu politika tapo agresyvesnė, visuomenė labiau susiskaldžiusi, o asmuo gyvena nuolatinėje moralinio neaiškumo būsenoje, ką atskleis ir kitame skyriuje pasirodžiusi nauja moralinė sistema. Anksčiau, pagrindą po kojomis visuomenei teikė religija, tačiau su racionalizmo atėjimu, jos vietą užėmė žmogus, save pastatęs į Dievo vietą. Tikėjimo politika, net pagal pavadinimą suponuoja, kad politinis racionalizmas turi religijai būdingų bruožų. Tokios nuomonės laikosi ir Prancūzų filosofė, publicistė ir romanistė Chantal Delsol, teigianti, kad nors tarp religijos ir ideologijos nėra tapachijos, tačiau nuolat yra pavojuje vienai pavirsti į kitą.¹³ Filosofas Alvydas Jokubaitis savo knygoje „Liberalizmas kaip pilietinė religija“ taip pat teigia, kad nors krikščionybė ir liberalizmas skiriasi, pats tikėjimas, ar tai būtų liberalizmo ideologija ar krikščionybė yra panašūs.¹⁴ M. Oakeshottas pirmąsias racionalizmo apraiškas mato jau XII a., viduramžiais, kai dar buvo praktikuojama alchemija. Alchemikų tikslas buvo atrasti išminties akmenį, dar kartais vadinamą gyvybės eliksyrą, suteikiantį žmogui nemirtingumą. Tuo tikslu norėta sukurti homunkulą – žmogeliuką buteliuką, iš niekur. Jeigu bus įmintas žmogaus būtis

¹¹ Ten pat 5

¹² Oakeshott, M., *Rationalism in Politics and the other Essays*, 1962, Methuen & Co Ltd, London, 127

¹³ <https://www.bernardinai.lt/2017-03-17-filosofo-chantal-delsol-europa-turi-susinaikinti-kad-atgimtu-po-simto-metu/>

¹⁴ Jokubaitis, A. (2017) *Liberalizmas kaip pilietinė religija*. Vilnius: Tyto alba. 188-189

paslaptis, bus galima išvengti ir mirties. Racionalistinė pasaulėžiūra, iš šios perspektyvos atrodo labai panašiai – pasitelkiant mokslo metodus, bandoma pakeisti žmogaus prigimtį, perdaryti pasaulį. M.Oakeshotto kritika politiniam racionalizmui išvelgia šią kontradikciją.

Taigi, tikėjimo politika ir skepticizmo politika turėtų būti suprasti kaip du priešingi poliai, kurių viduryje atsiranda politika¹⁵. Politinis racionalizmas šiuo atveju turėtų būti suprastas kaip racionalizmo principų pritaikymas politikoje, kai tikėjimo – skepticizmo spektre dominuoja tikėjimo politikos kryptis, o moksliniais metodais bandoma paaiškinti politiką ir moralę. M. Oakeshottas yra įsitikinęs, kad dabartinė politika veikia tikėjimo politikos polyje ir kaip pavyzdį pateikia politinių partijų rinkimines programas¹⁶, kurios iš esmės atspindi šį faktą – juk tai valstybei iškeltų tikslų ir uždavinių, kuriuos įgyvendinus visuomenė bus laiminga, rinkinys. Jau vien tai M. Oakeshotui yra nepriimtina, nes žmogaus būtis yra nepagrįstai supaprastinama, tačiau tai, kad partijų būna daugiau nei viena, tik dar labiau pagrindžia neigiamą racionalizmo vertinimą, nes tai reiškia, kad ir programų, kurios skiriasi, yra daugiau. Politikams pritaikant universalius metodus, gaunami skirtingi rezultatai ir nesugebama susitarti, o tai puikiai atskleidžia racionalizmo prieštarumą. Verta paminėti ir tai, kad M. Oakeshottas galios troškimą¹⁷ (šiuo atveju politikoje) supranta kaip būtent racionalistinei pasaulėžiūrai būdingą bruožą, būtent dėl anksčiau jau aptarto racionalistų noro pakeisti pasaulį. Tai svarbus M. Oakeshotto teorijos aspektas, nes idealiame jo politikos sampratos modelyje galios santykių nebelieka. Atsižvelgiant į tai, galima sakyti, kad galios troškimas yra vienas politinio racionalizmo kritikos objektų. Tiesa, kadangi politika niekada nėra viename iš anksčiau paminėtų krūvių, o randasi tarp jų, svarbu paminėti, kad nei pačios asmens autonomijos, nei racionalumo M. Oakeshottas neneigia, jie yra svarbūs, tik šių aspektų suabsoliutinimas yra laikomas blogybe. Priešingai, asmuo visada yra M. Oakeshotto apmąstymų centre, o žmogaus protas ir savarankiškumas yra jo teorijos pamatas, iš kurių ir išplaukia tiek politikos, tiek ir moralės sampratos. Kadangi šio filosofo teorijos centre visada yra žmogus, galima daryti išvadą, kad ir politinio racionalizmo kritikos pagrindinė priežastis yra klaidingas supratimas apie jį. Jau anksčiau minėtas karteziškas požiūris į žmogų visas jo patirtis redukuoja į biologiją, kitaip tariant, jis yra materialus. Racionalistinės politikos, suprantamos kaip problemų sprendimas, objektas nėra dvasiniai žmogaus poreikiai, kurie nepasiduoda mokslinei analizei, todėl laikomi prietarais, bet materialiniai: šiandien politikoje dominuoja ekonominiai klausimai, o programose keliami tikslai taip pat daugiausiai skirti ekonominei gerovei. Tačiau, kai politika sumaterialėja, tampa instrumentinio/administracinio

¹⁵ Oakeshott, M., *The Politics of Faith and the Politics of Scepticism*, 1996 by the Estate of Michael Oakeshott, Editor's Introduction C, by Timothy Fuller, 120

¹⁶ Ten pat, 126

¹⁷ Oakeshott, M., 1993 *Religion, Politics and the Moral Life*, Yale University Press New Haven And London, 102

pubūdžio veikla, kuri daugiausiai užsiima gėrybių perskirstymu, sudaiktinami ir patys piliečiai. Tikėjimo politikos kryptiniai tai yra puiki terpė, nes racionalistai politikai, orientuoti į problemų sprendimą ir nepripažįstantys kitų autoritetų, su visuomene sukuria paternalistinį santykį¹⁸ ir konkuruoja tarpusavyje dėl moralės normų/bendrojo gėrio sąvokos hegemonijos, kuri yra primetama visai valstybei. M. Oakeshottas, proteguodamas asmens autonomiją, laiko tai didžiausia problema, nes toks kolektyvistinis gėrio sampratos įtvirtinimas atima iš žmogaus autonomiją pačiam kontempliuoti savo moralę. Tokioje visuomenėje ypač didelę reikšmę įgauna mokslininkai ir ekspertai, kurie, būdami geriausiai įvaldę techninį žinojimą, tampa politikos formuotojais, nepaisant to, kad su politika turi mažai bendro – politinės patirties neturintys įvairių sričių ekspertai savo techninį žinojimą pritaiko ir vertybiniais klausimams: ekonomistai nesunkiai gali paskaičiuoti žmogaus gyvybės kainą, nuspręsti, kas yra vertybinė užsienio politika arba priimti sprendimą dėl mirties bausmės taikymo, tiesiog atlikdami kaštų ir naudos analizę. Kitaip tariant, politinis racionalizmas pasižymi tuo, kad mokslinės išvados tampa legitimacijos priemone, perimant šią teisę iš visuomenės. Atstumas, sukuriamas tarp racionalaus proto sugeneruotų idealų ir realaus pasaulio, lemia tai, kad žmonės niekada nebus patenkinti valdžios darbu. Net sėkmingai įgyvendinant užsibrėžtus uždavinius, deklaruojami galutiniai tikslai niekada nebus pasiekti arba bus performuluojami į naujus – tą matome nesibaigiančioje kovoje už vis naujas žmogaus teises. Nepilnas racionalistų pasaulio vaizdas tokiu būdu prieštarauja tikrovei. Bet koks racionalistų pasiūlytas modelis – utopija, jis niekada nepasiekia ateities, į kurią jis yra nusitaikęs. Galiausiai, racionalizmas politikoje dėl nepakantumo viskam, kas nėra moksliška, išstumia iš visuomenės gyvenimo viską, kas nėra moksliška: tradicijos, papročiai, garbė, pasitikėjimas (net jeigu yra per daugelį metų pasitvirtinusios praktikos), jas pakeičiant universaliais ir amžiniais idealais, kurie dėl savo atitrūkimo nuo žmogaus yra nepajėgūs tapti tikrove.

Taigi, apibendrinant politinio racionalizmo pasaulėžiūrą, galima teigti, kad M. Oakeshottos kritikos jai šaknys slypi asmens autonomijos ir tradicinio santykio tarp žmonių (ilgalaikių praktikų) atmetime, kas filosofo akimis yra amoralu ir apolitiška – valstybės santykis su individu turėtų būti iš apačios į viršų, o ne atvirkščiai.

¹⁸ Oakeshott, M., 1975. On Human Conduct. Clarendon Press 308-309

2. Michaelo Oakeshotto moralės samprata

Politinio racionalizmo kritika M. Oakeshotto teorijoje išskyrė asmens ir visuomenės svarbą, kadangi pagrindinės kritikos prielaidos buvo požiūrio į politiką nesuderinamumas su autonominio žmogaus samprata. Šiame skyriuje bus apžvelgta M. Oakeshotto moralės samprata, tačiau kadangi ji yra priklausoma nuo to, kaip M. Oakeshottas supranta žmogų ir visuomenę, pirmiausiai bus aptartos būtent šios sąvokos.

Norėdamas paaiškinti modernybės žmogų, M. Oakeshottas bando apčiuopti tai, kas žmogų daro žmogumi. Žmogus M. Oakeshottui pirmiausia yra intelektualinė būtybė. Nepaisant to, kad vengia vartoti terminą žmogaus prigimtis, būtent gebėjimas suprasti ir aktyvus to siekimas (teorizavimas) yra vienas iš pagrindinių žmogaus būties bruožų¹⁹ ir jo autonomijos prielaidų. Šis aktyvus supratimo siekimas pirmiausiai yra nukreiptas į mus pačius, tai yra asmeninis santykis su pasauliu, ypač su kitais žmonėmis, kuriame atsiskleidžia mūsų individualumas. Mes suvokiame save tik kitų save suvokiančių žmonių kontekste. Tuo tarpu socialumas nėra tik gebėjimas save skirti nuo kitų, bet prielaidos suprasti save (skleistis savo individualumui) būtina sąlyga. Socialumas neturi nei pradžios, nei pabaigos, tai nesibaigiantis individualių asmenų santykio su savimi kūrimas. Tačiau šis santykis yra nuolat kintantis²⁰. Šį santykį arba sąžiningumą su savimi M. Oakeshottas vadina morale. Sąžiningumas reprezentuoja nuoširdžias pastangas siekti savęs supratimo, nes nepaisant to, kad gebėjimas suprasti mums yra įgimtas, tik laisvas ir nuolatinis pasirinkimas stengtis tai padaryti yra moralaus gyvenimo sąlyga, kuris dėl to M. Oakeshottui yra neatsiejamas nuo žmogaus autonomijos.²¹ Tačiau jis prideda, kad „laisvas veiksmas nėra moralinis veiksmas, nebent jis būtų ir išmintingas. Konkretus moralinis veiksmas yra savarankiška, laisva ir adekvati reakcija į „konkrečią situaciją“ (personality to a situation).²² Nors įprastai esame įpratę apie moralę kalbėti kaip gėrio ir blogio postulatus, tačiau M. Oakeshottas nepateikia savo gėrio sampratos, nes moralę supranta kaip asmeninį kiekvieno žmogaus santykį su savimi tam tikroje kultūrinėje aplinkoje. Moralė nėra statiška. Kiekvieną kartą naudodamiesi savo autonomija mes priimame moralius sprendimus. Kaip jau aptarta praeitame skyriuje, M. Oakeshotto idėjoms įtaką padarė Aristotelis, kurio politinę filosofiją M. Oakeshottas vertino ne dėl jos universalumo ar ilgaamžiškumo, bet priešingai – dėl

¹⁹ Ten pat, 1

²⁰ Ten pat, 10

²¹ Oakeshott, M., 1993 Religion, Politics and the Moral Life, Yale University Press New Haven And London, 40

²² Ten pat, 6

jos lokalumo ir laikinumo. Senovės Antikos filosofai pasaulį suprato per polį, kuriame gyvena. Vis dėl to, skirtingai nei Aristotelis, M. Oakeshottas atmetė aukščiausio gėrio idealus, kuriais iš prigimties turi sekti žmogus, kaip neatitinkančius laiko dvasios. Racionalizmo kritika parodė, kad modernaus žmogus samprata negali būti izoliuota nuo jo aplinkos, t.y. kultūros, istorijos, socialinės padėties ir negali riboti jo autonomijos, primetant jam idealus, kurie nėra jo pastangų suprasti save rezultatas. Nors ir abu autoriai sutinka, kad žmogus turi siekti laimės (aukščiausias gėris ir yra laikomas laime Aristotelio filosofijoje)²³, modernųjų laikų žmogus turi laisvę (arba našą) jos ieškoti savarankiškai.

M.Oakeshottas teigia, kad visuomenė skirtingais istoriniais laikotarpiais labai skyrėsi nuo dabartinės Vakarų Europos, todėl kėlė klausimą, kaip būtų galima išanalizuoti visuomenę, jeigu ji nuolat keičiasi, ir pastebėjo, kad nepaisant to, kad visuomenė niekad nėra statiška, tam tikrais laikotarpiais išryškėja tam tikri tik jai būdingi bruožai, kurie yra stabilūs. Tam tikrą nuostatų pusiausvyrą jis vadina žmogaus charakteriu, kurį apibūdina taip: „Pažinoti žmogaus charakterį reiškia turėti įsitikinimą apie jo nuostatas ir lūkesčius, apie jo veiksmus ir raišką. Jo „charakteris“ nėra jo veiksmų „priežastis“, tai yra jo elgesio modelis.“²⁴ Kitaip tariant, charakteris pastebimas ne tada, kai matome pokyčius visuomenėje, o tada, kai jų nėra. Charakteris apima visas žmogaus gyvenimo sritis, nuo politikos ir moralės iki religijos ir prekybos. Nuo XVIa. M.Oakeshottas teigia, kad pasirodo naujas charakteris, kurį siejame su jau minėtu individualumu. Nors tam tikras individualumas visada buvo būdingas žmogui, moderniaisiais laikais jis yra išreikštas kaip niekad. Pagrindiniai jo bruožai išskiriami šie:

- a) Valdymas pradamas laikyti suverenia veikla;
- (b) Beprecedentė Europos istorijoje vyriausybių (governments) galios plėtra, leidžianti kalbėti apie naujos valdymo sąvokos atsiradimą;
- c) Valdomieji, kurie linkę patys spręsti, ką daryti ir kuo būti;
- d) Valdomieji, kurie yra nepajėgūs arba negali pasirinkti patys nepaisant tokios galimybės;²⁵

Britų filosofas, nagrinėdamas modernaus žmogaus charakterį, atsisako linijinio požiūrio į istoriją ir politines bei filosofines idėjas. Naujos moralės ar politikos sampratos neišeina viena iš kitos, o jų charakterio kūrimasis vyksta lygiagrečiai, todėl M. Oakeshottas ir bando taikyti holistinį požiūrį į visuomenės procesus, tačiau pristatant mąstytojo požiūrį į moralę, neabejotinai svarbiausi yra paskutiniai

²³ Aristotelis, „Rinktiniai raštai“, Vilnius: Mintis, 1990, 262

²⁴ Oakeshott, M., 1993 *Morality and Politics in Modern Europe*, Yale University Press New Haven And London, 30

²⁵ Ten pat, 32

du punktai, kurie ir tapo M.Oakeshott moralės sampratos atitikmenimis ir kurie taps šio skyriaus pagrindiniais akcentais. Be abejo, modernaus žmogaus charakteris atsiskleidžia tik lyginant jį su iki tol buvusia visuomene, todėl jis pateikia ne dvi, o tris skirtingas moralės sistemas, atitinkančias du skirtingus visuomenių charakterius.

2.1 Bendruomeninių ryšių moralės sistema

Seniausia, viduramžiams būdinga ir jau beveik išnykusi moralės sistema yra bendruomeninių ryšių moralė. Kaip nurodo pavadinimas, tokios moralės sampratos centre yra lokali bendruomenė, kurioje asmuo save supranta tik per nusistovėjusias praktikas, t.y. tradicijas ir papročius, tačiau šiame santykyje su kitais jis neturi individualumo - jo vietą visuomenėje nusako priklausymas šeimai, bažnyčiai, luomui, sąjungai ir kt. ir šis santykis yra nekvestionuojamas, žmogus save supranta tik kaip didesnės visumos dalį, tačiau ne atskirai.²⁶ Narystės bendruomenėje asmuo nesirenka, jis negali rinktis šios priklausomybės pripažinimo arba nepripažinimo, jis tiesiog yra jos dalimi. Kadangi nusistovėję papročiai nulemia asmens teises ir pareigas, ši moralė nėra tiesiogiai susijusi su politika, nes ji nesikiša į asmens privačią erdvę. Ši moralės sistema, nepaliesta individualizmo, buvo atspari pokyčiams, nes autonomijos nebuvimas neskatinė pokyčių ar progreso. Moralė arba gėris buvo suprantamas irgi tik per bendruomenę – gerai yra tai, kas yra gerai šeimai, kaimo bendruomenei, kitaip tariant – bendrasis gėris. Todėl valdymas irgi yra vietinė veikla, nekelianti tikslų išspręsti žmonių problemas, o tiesiog administruojanti įstatymus ir palaikanti taikų bendrabūvį.²⁷ Kadangi pastovumas buvo suprantamas kaip vertybė, kurios stabilumą garantavo solidarūs bendruomenės narių teisių ir pareigų pripažinimas, individualumas buvo suprantamas kaip blogis, nes dažniausiai reikšdavo pokyčius, kurie nebuvo pageidaujami.²⁸

²⁶ Oakeshott, M., 1993 *Morality and Politics in Modern Europe*, Yale University Press New Haven And London, 19

²⁷ Ten pat, 20

²⁸ Ten pat, 90

2.2 Individualumo moralės sistema

Maždaug XVI a. bendruomeninių ryšių moralę pradeda keisti iki šiol egzistuojanti individualumo moralė, kurios centre, priešingai nei bendruomeninių ryšių moralėje, atsiranda individas. Čia atsitiktinumą keičia pasirinkimo laisvė troškimas, o moralumas pasireiškia per nusistatymą dėl kitų galimybės pasirinkti.²⁹ Toks asmuo pats save apsprendžia ir nusistato savo vietą visuomenėje, o pati visuomenė nebėra bendruomenė – tai individualių asmenų asociacija, kurie, brangindami savo autonomiją, pripažįsta ir kito teisę apspręsti save. Po individualumo moralės įsigalėjimo, individo laisvės suvaržymas laikomas pagrindiniu nelaimės šaltiniu. Nors M. Oakeshottas laimės sąvokos, kaip ir moralės normų, nėra linkęs konkretizuoti (individualių asmenų visuomenėje tai yra neįmanoma dėl jų individualumo ir dinamiškumo), tačiau individualaus žmogaus svarbiausia teise laiko laimės siekimą. Remiantis M. Oakeshotto pateikta samprata, galima teigti, kad tokioje visuomenėje nėra vienodų žmonių, todėl ir gėrio bei laimės sąvokos negali būti vienodos. Skirtumus tarp žmonių lemia jau anksčiau aptarti du aspektai. Pirmas aspektas yra istorinis/civilizacinis kiekvieno žmogaus bagažas: kalba/dialektas/akcentas, rasė, šeima, socialinis statusas, išsilavinimas, tautybė ir panašiai. Nepaisant to, kad asmuo pats save apsprendžia, jis tai daro tik santykyje su kitais. Savęs pažinimas kaip moralinis veiksmas yra sugebėjimas save atpažinti per kitus, todėl sugebėjimas sąmoningai ir laisvai šį bagažą reflektuoti bei priimti kaip savęs dalį, yra asmens autonomijos bruožas.³⁰ Kiekvienas asmuo tokiu būdu prisiima atsakomybę už save. Dėl to, kiekvieno mūsų santykis su savo aplinka yra unikalus ir asmeninis. Antra yra pati žmogaus autonomija, kuri įgalina asmenį susikurti „moralines vertes“, žmogui būdingo gebėjimo suprasti save ir pasaulį dėka.³¹ Šios vertės negali būti padiktuotos ar išmokytos, nes bandymas išoriškai jas perduoti pats savaime yra nemoralus, nes neigia asmens autonomiją. Jos gimsta pasinėrus į kasdienės visuomenės praktikas be mūsų pačių įsikišimo, tačiau sugebėjimas savyje jas atpažinti leidžia jas kultivuoti. M. Oakeshottas šį procesą lygina su kalbos mokymusi: pasak jo, mes su kalba susiduriame anksčiau, nei sugebama suprasti, kad tai yra kalba, dar būdami lopšiuose. Praktika eina pirmiau teorijos³². Pirmajame skyriuje aptartas techninis žinojimas, kurio perteklius racionalistinėje politikoje buvo kritikuojamas dėl savo ribotumo. Tuo metu praktinis žinojimas yra susietas su įgūdžiais, įpročiais, paveiktas tradicijų. Kalbą sutraukus į gramatikos vadovėlį, jos pažinimas bus ribotas, nes kalbos yra

²⁹ Ten pat 21

³⁰ Oakeshott, M., 1975. On Human Conduct. Clarendon Press 79

³¹ Ten pat

³² Oakeshott, M., Rationalism in Politics and the other Essays, 1962, Methuen & Co Ltd, London, 117-119

gyvos, nuolat keičiasi ir ne visada paremtos tomis pačiomis taisyklėmis. Norint išmokti kalbėti, reikia praktikuoti kalbėjimą. Lygiai taip pat M. Oakeshottas siūlo žiūrėti ir į moralę – svarbiau yra pati moralės praktika, o ne jos normavimas. Niekas kitas už patį asmenį negalės jo išmokyti būti moraliu. Tačiau moralinių praktikų savi refleksija, net jeigu dėl savo kompleksiško nėra asmeniui pilnai suprantama, leidžia jas kultivuoti, ką iš esmės galime pavadinti savęs disciplina.

Tai atskleidžia dar vieną įdomų M. Oakeshoto moralės sampratos elementą. Nepaisant to, kad individualumo moralė veikia jau nebe bendruomenėje, kuri yra kaip atskiras vienetas, o laisvų asmenų asociacijoje, kurioje jie yra autonomiški, visgi jie negali išlikti moralūs atskirti nuo visuomenės, kurios nariais jie yra. Kadangi tik santykyje su kitu, taip pat autonomišku asmeniu, tarp kurių yra abipusis vienas kito autonomiško pripažinimas, atsiranda moralumas, jis nėra visiškai nepriklausomas. Autorius sujungia kartezišką dualizmą į vienį – individualumo moralė nėra tik asmens viduje, kurią jis bando pritaikyti išorėje, o priešingai, yra tarsi klijai, kurie paradoksaliai palaiko asmens ir visuomenės gyvybingumą – iš vienos pusės palaiko asmens santykį su visuomene, iš kitos pusės tuo pat metu leidžia jam likti autonomišku. Beje, svarbu nepamiršti paminėti, kad asmenys, užsiiminėdami moralinėmis praktikomis, nesiekia aukščiausio gėrio idealų ar kitų rezultatų, jie nesiekia būti moralūs – priešingai nei senovės graikams, moralumas yra tik šių praktikų šalutinis rezultatas. Toks požiūris atsispindi ir M. Oakeshoto politikos sampratoje, kuri bus aptarta kitame skyriuje. Asmens autonomija arba laisvė yra vienintelis dalykas, kurį filosofas pateikia kaip šios sampratos vertybę.

2.3 Kolektyvistinė moralės sistema

Individualumo moralės sistema nebuvo vienintelė, kuri pakeitė bendruomeninių ryšių moralę. Kadangi individualumo moralė reikalauja pastangų, disciplinos ir atsakomybės prisiėmimo už savo gyvenimą, ne visiems pavyko tai padaryti. Tie, kuriems nepavyko tapti individualiais, priskiriami trečiajai, kolektyvistinei moralės sistemai, kuri koegzistuoja kartu su individualios moralės sistema ir šiandien. Priešindamas šią moralės sistemą su individualumo morale, britų mąstytojas ją dar vadina „antiindividualizmu, kurioje saugumui teikiamas prioritetas prieš laisvę, solidarumui - prieš iniciatyvumą, lygybei - prieš savęs apsprendimą: kiekvienas žmogus suvokiamas kaip įsiskolinęs visuomenei (anksčiau minėtam istoriniam/civilizaciniam bagažui), ir šios skolos niekada negalintis

gražinti, todėl yra įsipareigojęs kolektyvizmui.³³ Ilgą laiką žmonės gyveno bendruomenėje, kurioje jų padėtis buvo apspręsta iš anksto, todėl jie taip ir neišmoko pasirūpinti savimi ir vis dar ilgisi paprastumo, kuris buvo būdingas bendruomeninių ryšių moralės sistemai. Šiai sistemai užleidus vietą individualumo moralei, žmonės negalėjo rinktis pasilikimo prie senosios tvarkos, nes jos tiesiog nebeliko. Todėl, pasak M. Oakeshotto, žmogus ėmė ieškoti paramos dvejomis kryptimis. Pirmiausiai, jis ieškojo atramos valdžioje, kuri jį galėtų apsaugoti nuo būtinybės būti individualiu asmeniu, priimti sprendimus už save, kurių jis negali priimti pats. Antra, bandydamas atrasti savo vietą pasaulyje, su kitais panašaus likimo žmonėmis jis siekė išvystyti tokią moralę, kuri atitiktų jo dabartinę būseną. Ši moralė, dėl didelio kiekio antiindividualistų greitai tapo vyraujanti.³⁴ Šios naujos moralės epicentre yra bendrojo gėrio sąvoka, pasiskolinta iš bendruomeninių ryšių moralės sistemos, tačiau turinti kitokią reikšmę. Ji yra tiesiogiai priešpastatoma individualumui. Jei individualus asmuo pats sprendžia dėl savo supratimo apie gėrį ir laimę, tai kolektyvistams, kurie patys nesugeba autonomiškai sugeneruoti moralės verčių, tokia teisė atrodo egoistiška, todėl nori ją pakeisti visiems bendru gėrio supratimu. Bet, remiantis M. Oakeshotto įžvalgomis apie modernaus žmogaus būtį, jie negali suformuoti tokių bendrojo gėrio normų, kurios atlieptų kiekvieno žmogaus autonomiškumą, todėl galiausiai pats kolektyvumas, masiškumas, kai niekas neišsiskiria, tampa siekiniu.

Jei vienu žodžiu būtų galima išskirti individualumo moralės svarbiausią savybę, tai būtų laisvė. Atitinkamai kolektyvistinės moralės pagrindinė vertybė būtų kolektyvumas arba lygybė. Nepaisant to, kad tiek laisvės, tiek ir lygybės sąvokos yra abiejų šių moralės sistemų dalys, tačiau jas reikėtų suprasti visiškai skirtingai. Vienur laisvė yra teisė pačiam apspręsti savo gyvenimą, o kitur laisvė yra atleidimas nuo šios prievolės. Lygybė vienur suprantama kaip pagarba kito žmogaus laisvei, kuri įgalina kiekvieną siekti laimės pagal savo supratimą, kitur – kaip neišsiskyrimas iš minios, nes vieno žmogaus sėkmė likusią minios dalį sumenkina kaip negebančią to padaryti. Taigi, šios moralės sistemos yra nuolatinėje įtampoje viena su kita.

Kolektyvistinei moralei būdinga bendrojo arba viešojo gėrio sąvoka koreliuoja su jau pirmame skyriuje aptarta racionalizmo kritika, nes valdžia kolektyvistinės moralės polinkius mielai išnaudoja valdžios galios augimui ir vis didesniams kišimuisi į piliečių asmeninį gyvenimą. Įdomu tai, kad nepaisant to, jog tai atliepia kolektyvistų norą būti atleistiems nuo sprendimų priėmimo savo gyvenime, tai nedaro jų laimingesniais, nes juose užprogramuotas nepasitikėjimas kitu žmogumi neleidžia valdžios sprendimų

³³ Oakeshott, M., 1993 *Morality and Politics in Modern Europe*, Yale University Press New Haven And London, 27

³⁴ Ten pat 25

priimti kaip palankių. Iš vienos pusės, į individualus ir inovatyvius jie žiūri įtariai, nes jie pavydi autonomijos, iš kitos pusės, iš minios išrinktas atstovas nebus vertinamas gerai, nes nėra geriausias kandidatas. Sunku įsivaizduoti, kad savimi nepatenkintas rinkėjas būtų patenkintas išrinkęs tokį kaip jis, be to, tai jį išskiria iš minios ir sukuria nelygybę. Kolektyvistas tol, kol yra šios moralės sistemos dalis, yra pasmerktas būti nelaimingu, nes, nepaisant troškimo, kad juo rūpintųsi, matydamas individualaus asmens autonomiją, pats jos trokšta. Juk kolektyvistinė moralė gimė iš negebėjimo tapti autonomišku. Jie nuolat priešais save mato idealą, kurio trokšta ir tuo pačiu bando jį eliminuoti, nes jis atskleidžia jo neįgalumą. Šias apraiškas matome ir Lietuvoje, iš kurios gyventojų ilgą laiką buvo atimta teisė į autonomiją, o ją atgavus linkstama prie paternalistinio santykio su valstybe.

Įdomu tai, kad autorius vengia konkretumo kalbėdamas apie prielaidas, kurios lemia vienos visuomenės dalies nesugebėjimą apspręsti savo gyvenimą. Mes galime numanyti, kad priežastys yra susijusios su jau anksčiau minėtu civilizaciniu/istoriniu kiekvieno žmogaus bagažu, tačiau pats mąstytojas nebando atsakyti į šį klausimą. Interpretuojant individualumo moralės sistemą, galima sakyti, kad ji yra atvira visiems, nes laisvas pasirinkimas yra jos esmė, o M. Oakeshottas, atsisirdamas nuo modernybės žmogaus būties kaip savo teorijos epicentro, bando rasti tokį žmonių tarpusavio sugyvenimo būdą, kuris neprieštarautų jo prigimčiai ir tuo pačiu nebūtų visumos redukovimas į utopiją, kai idealas yra nepasiekiamas iš politinės realybės perspektyvos. Atsižvelgiant į tai, kad modernybės žmogaus būtis yra priklausoma nuo jo moralinių polinkių, jo moralės sampratą galima laikyti savotišku langu į jo politikos teoriją, kuri koreliuoja su individualumo ir kolektyvizmo moralės sistemomis.

3. M.Oakeshotto politikos samprata

Oakeshotto teorijoje politika ir valstybė yra tik individą aptarnaujantys dalykai, todėl jo politikos vertinimas tiesiogiai siejasi su tuo, koks yra politikos arba valstybės santykis su individu. Autorius politikos esmės neieško valstybėje kaip abstrakcijoje ar politinėse institucijose, kaip savarankiškose, istorinę svarbą turinčiose struktūrose, nes jos savaime neatskleidžia ryšio su piliečiu, o pirmiausiai, kaip jau matėme praeitame skyriuje, bando atsakyti į klausimą, kas yra žmogus ir koks jis. Moralės sampratų apžvalga parodė, kad visuomenė modernioje Europoje yra nesibaigiančioje įtampoje. Lygiai taip pat jis

mato ir politiką, kuri veikiama dviejų skirtingų kraštutinumų, kuriuos autorius laiko idealiaisiais modeliais. Pagal M.Oakeshottą, “politika yra suprantama kaip vidurys tarp to kaip mes suprantame kokie dalykai yra ir kaip mes galvojame, kad jie turėtų būti.”³⁵ Jis netgi įvardiją ją kaip būtinąjį blogį – būtiną, nes negalime jos išvengti, o blogį, dėl to, kad modernybėje, mūsų lūkesčiai dažnai užgožia gebėjimą džiaugtis dabartimi.³⁶ Ankstesniuose skyriuose atskleistas politikos ryšys žmogaus charakteriu paaiškina, kodėl ši žmogaus gyvenimo sritis yra tokia konfliktiška – pats žmogus yra konfliktiškas ir nuolatos gundomas linkti į kraštutinius. Politiką M.Oakeshottas laiko modernybėje atsiradusia veikla, nes tokia veikla, kuri yra atspari pasirinkimui ar pokyčiams, negali būti laikoma politika.³⁷ Iki modernus visuomenės charakteris buvo statiškas ir jame nebuvo individualumo, o modernybėje atsiradęs individualumas sukūrė sąlygas politikos veiklai, nes autonomiškas žmogus gali būti politiškas, tik pasirinkimo laisvė sukuria yra ir turėtų būti santykį. Šis santykis koreliuoja su anksčiau apžvelgtomis tikėjimo ir skepticizmo skirtimis, kurios taip pat atsispindi ir autoriaus anksčiau minėtuose idealiuosiuose modeliuose, tarp kurių randasi politinė realybė. Jie vadinami pilietine ir tiksline asociacijomis. Tikriausiai didžiausias Oakeshotto indėlis į politikos teoriją yra jo „Pilietinės asociacijos“ idėja, kurią jis įvardija, kaip asmens autonomiją įgalinantį susivienijimą. Apskritai bet kokią žmonių organizaciją autorius tradiciškai suskirsto į du tipus – jau minėtą „pilietinę asociaciją“ ir jai priešpastatomą „tikslinę asociaciją“. Daug pastarosios bruožų galima rasti pirmame skyriuje aptartoje politinio racionalizmo kritikoje, todėl aiškumo dėlei, šis organizacijos būdas bus apžvelgtas pirmiausiai.

3.1 Tikslinė asociacija

Tikslinė asociacija – tai toks žmonių vienijimasis, kai norima pasiekti kokio nors specifinio, konkretaus tikslo.³⁸ Tokių susivienijimų pavyzdžiai: politiniai judėjimai, interesų grupės, verlso įmonės, NVO ir t. t. Narystė juose yra laisvai pasirenkama, ji laisvai sukuriama ir išardoma, pagal narių poreikius.³⁹ Jei pavyzdžiui, tikslas dėl kurio buvo susivienijama yra pasiektas, asociacija netenka vienijimosi prasmės ir gali išsiskirstyti. Niekas nėra verčiamas tapti tokių sambūrių dalimi, niekas ir nedraudžia iš jų pasitraukti. Tokios organizacijos visada turi aiškius lyderius, kuriems yra patikima

³⁵ Oakeshott, M., 1993 Religion, Politics and the Moral Life, Yale University Press New Haven And London, 8

³⁶ Ten pat

³⁷ Oakeshott, M., 1993 Morality and Politics in Modern Europe, Yale University Press New Haven And London, 22

³⁸ Michael Oakeshott, On Human Conduct, Oxford: Clarendon Press, 1975, p. 114–116.

³⁹ Ten pat 204

vadovauti pasirinkto tikslo siekimui. Reikia pabrėžti, kad toks organizacijos tipas nėra laikomas blogu savaime – jis tinka jau anksčiau minėtiems susivienijimams, kaip verslui bei kitiems tiksliniams dariniams, tačiau turi reikšmingų trūkumų kai yra perkeliamas į politiką, kadangi jis neišvengiamai apriboja jos dalyvių laisvę. Kadangi žmonės į jas buriasi savo noru ir tik tie, kam tai yra aktualu, tampa įmanomas kalbėjimas vienu balsu⁴⁰, kas visuomenės mastu nėra pasiekama, nes jos narių unikalumas atsiskleidžiantis per jų autonomiją sukuria požiūrių įvairovę. Dėl asmens autonomijos ir pasaulėžiūrų skirtumo, tikslinė asociacija įmanoma tik iškreipiant pačios tikslinės asociacijos prasmę – jei valstybėje yra bent vienas žmogus, kuris su iškeltu tikslu nesutinka, tikslinė asociacija tampa nebe laisvo pasirinkimo reikalas, nes asmuo iš visuomenės pasitraukti negali.⁴¹ Matome, kad tikslinės asociacijos modelį pritaikius politikai, jai galima taikyti tokią pačią kritiką kaip ir racionalizmo įsigalėjimui politikoje. Neturėjimas pasirinkimo laisvės ir aklas sekimas paskui viršus-apačia principu suformuluotą programą, politiką daro amoralia paneigiant asmens autonomiją, kuri yra individualaus asmens būtinoji moralės sąlyga. Tokiu būdu eliminuojami tiek tikslinės, tiek ir pilietinės asociacijos, kuri bus aptarta vėliau, prielaidos. Be to, pirmame skyriuje pateikta politinio racionalizmo kritika įrodo, kad universalios taisyklės, gėrio sampratos negali būti taikomos politikoje, nes daro ją apolitiška – tik ten kur yra pasirinkimo galimybė, yra erdvės veikti politikai. Galiausiai, britų mąstytojas, savo politikos sampratą kildindamas iš asmens autonomijos idėjos ir jo moralaus santykio su kitais žmonėmis, pastebi, kad politika turėtų atliepti šį aspektą ir būti apskritai betikslė.⁴² Dėl šių priežasčių, filosofas kritiškai žiūri į tikslinę asociaciją kaip politikos modelį.

3.2 Pilietinė asociacija

Kito tipo organizacija - pilietinė asociacija yra kitokio pobūdžio žmonių sugyvenimo būdas, į kurį autorius žiūri daug palankiau. Tokioje asociacijoje nelieta substantyvių tikslų, kas geriau atliepia individualaus asmens moralės sampratą. Nors priklausymas pilietinei asociacijai yra priverstinis ir įstatymų laikymasis visiems yra privalomas, tokį politikos modelį filosofas mato, kaip mažiausiai apribojantį asmens laisvę rinktis. Įstatymai čia suprantami, ne kaip laisvę ribojantys, o kaip ją

⁴⁰ Ten pat 204-206

⁴¹ Ten pat 295

⁴² Ten pat 110

įgalinantys⁴³, nes jie suformuluoti kaip jų teisę į autonomiją apsaugančios taisyklės. Skirtumą tarp tikslinėje asociacijoje ir pilietinėje asociacijoje esančių taisyklių, geriau padeda suprasti Isaias Berlino dvi laisvės sampratos. 1958 m. spalio 31 d. Isaiahas Berlinas, socialinės ir politinės teorijos profesorius, Oksforde skaitė inauguracinę paskaitą, pavadintą „Dvi laisvės sampratos“. Nors šią teoriją filosofas taikė konkrečiame Šaltojo karo kontekste, norėdamas pavaizduoti politinio liberalizmo pranašumą prieš fašizmą ir komunizmą, pamatinės jo argumentų prielaidos gali būti suprantamos ir tikslinės – pilietinės asociacijų santykio kontekste. Šias dvi laisvės sampratas I. Berlinas vadina negatyviaja ir pozityviaja. „Negatyvioji laisvė“ yra suprantama kaip „laisvė nuo“. Ji apsaugo asmenį nuo kišimosi į privatų gyvenimą, o ji pasiekama apribojant valstybės galią. Tokioje valstybėje, valdžia nesako ką reikia daryti, o tik tai ko negalima. Kitaip tariant, esi laisvas daryti, ką tik nori, kol tavo veiksmai nepradedą riboti kitų laisvės. „Pozityvioji laisvė“ apibūdina „laisvę kam“. Ji susijusi su laisve siekti užsibrėžtų tikslų, kuriuos nustato valstybė. Dažniausiai ji suprantama kaip moralės idealų, aukštesnio gėrio siekiu visiems.⁴⁴ Šis mąstytojas teikia pirmenybę negatyviajai laisvei prieš pozityviają, nes anot jo, pastaroji yra linkusi į represijas. Valstybėje, kurioje moralės monopolį turi valdžia, kuri ir nustato, kad yra siektinas gėris, asmens asmeninės moralinės nuostatos tampa nebesvarbios, nes dėl didesnio gėrio, asmens autonomija galima paaukoti. Tai puikiai koreliuoja su tikslinės ir pilietinės asociacijų teorijomis. Tikslinė asociacija tapusi valstybės santvarkos modeliu visada turės siektiną tikslą – tikslinė asociacija netekusi tikslo, praranda prasmę ir neturi priežasties egzistuoti toliau. Tikslas, kaip tikslinės asociacijos egzistavimo sąlyga, lemia, kad jis visada bus aukščiau atskirų individų laisvę ir visada bus nepasiekiamas, nes tik taip gali būti užtikrinamas tolesnis jos egzistavimas. O pilietinė asociacija yra paremta taisyklėmis pagal negatyvios laisvės sampratą. Valstybė sutvarkyta pagal pilietinės asociacijos idėją, yra pakankama iš savęs, jos egzistavimui tikslas nėra reikalingas. Ji grindžiama ne konkretaus tikslo siekimu, o lygiai visiems galiojančių formalių taisyklių laikymusi. Kadangi pagrindinis tokio susivienijimo pavyzdys yra valstybė, šios taisyklės yra ne kas kita kaip įstatymai. Pasak autoriaus, valstybės įstatymai užtikrina lygias galimybes visiems piliečiams siekti savo tikslų ir netrukdomai jungtis į specifinius tikslinius sambūrius. Svarbu, kad pilietinė asociacija nėra struktūruota organizacija, jos nariai yra lygūs, joje nėra pranašesnių prieš įstatymą, todėl niekas negali kėsintis į moralinę hegemoniją. Vėlgi, šita lygybė yra sąlyginė ir turėtų būti suprasta išimtinai kaip lygybė prieš įstatymą. Svarbus momentas, skiriantis pilietinę nuo tikslinės asociacijos yra ir tai, kad pilietinė asociacija yra prievartinė: visi jos dalyviai privalo įsipareigoti laikytis įstatymų. Nepaisant to, kad lyginant su tiksline, pilietinė asociacija geriau užtikrina asmens autonomijos

⁴³ Oakeshott, M., 1993 Religion, Politics and the Moral Life, Yale University Press New Haven And London 110

⁴⁴ Berlin, Isaias "Two Concepts Of Liberty," Four Essays On Liberty, (Oxford, England: Oxford University Press, 1969), p. 118-172

sąlygas, tačiau asmuo neturi pasirinkimo būti visuomenės dalimi ar ne, jis joje yra nuo pat pradžių. Valstybė iš prigimties būdamas prievartinio pobūdžio, norint išsaugoti asmens autonomiją turi būti apribota. Todėl įstatymai turi būti kuo bendresni ir orientuoti į taikaus sambūvio palaikymą, o ne specifinių interesų ar svajonių realizaciją. Individualus asmuo tokioje valstybėje turi savarankiškumą siekti laimės pagal savo nuožiūrą, o valstybė šį principą saugo. M.Oakeshottui pilietinė asociacija yra moralinė asociacija būtent dėl šios priežasties.

4. Politikos ir moralės santykis M. Oakeshotto politinėje filosofijoje

M.Oakeshotto politinėje filosofijoje politikos ir moralės santykis atsiskleidžia per politinio racionalizmo ir politinio moralizavimo kritikas, kurios abi, kaip tikslinės asociacijos dalis priešpastatoma pilietinei asociacijai. Tikslinei asociacijai priskiriamas tikslingumas, hierarchinė sąranga ir kolektyvumas (vietoje individualumo), panaikina modernaus žmogaus moralines prielaidas. M.Oakeshotto teorijos epicentre yra individualus asmuo, kuris pats apsprendžia savo gyvenimą ir santykių su kitais individualiais asmenimis sukuria morales vertes, kurios yra asmeniškos ir neperduodamos. Tai reiškia, kad jis pats sprendžia dėl gėrio ir blogio, dėl savo vietos visuomenėje ir dėl savo tikslų. Politinis racionalizmas linkdamas į tikėjimo politikos kraštutinumą nustoja žmogų vertinti kaip moralės šaltinį, nes atima iš jo šias autonomijos prielaidas: laikydami racionalų protą ir mokslinį metodą žmonijos problemų sprendėju, panaikina jo individualumą, o moralės sampratą abstrakčių idealų pavidalu formuoja be jo. Šie idealai, kadangi yra atitrūkę nuo žmonių gyvenimo, statiški ir niekada neprilygsta tikrovei, valstybės ir asmens santykį daro amoralium. M.Oakeshottas ragina sugražinti asmenį kaip vienintelį moralės šaltinį modernybėje. M.Oakeshotto pilietinės asociacijos idėja yra jo moralės sampratos, suprantamos per asmens autonomiją, ir politikos derinimo rezultatas. Pilietinė asociacija paradoksaliai sukuria moralų santykį su asmeniu patraukdama moralę iš viešosios erdvės, tuo metu kai politinis moralizavimas ją panaikina.

4.1 M.Oakeshotto politinės teorijos kritika

Kaip jau minėjau anksčiau, dažnai bandydami ką nors suprasti, esame linkę supaprastinti visumą, todėl išryškiname tam tikrus jos elementus, ignoruodami kitus ir taip prarasdami dalį prasmės. Nepaisant to, kad Oakeshottą būtų galima laikyti tokio metodo kritiku, ką patvirtina jo politinio racionalizmo kritika, net ir jis neatsispiria šiai pagundai. Pats filosofas pripažįsta, kad žmogaus būtis yra per sudėtinga, kad ją pilnai būtų galima realizuoti žodžiais ar netgi pilnai suprasti – tai viena iš priežasčių, kodėl individualų asmenį norima kuo labiau atskirti nuo politikos. Vienas iš M.Oakeshotto teorijoje neaptartų aspektų yra asmens konfliktiškumas ir galios santykiai. Remiantis M.Oakeshotto teorija, jų nebuvimą, galima paaiškinti tik iš dalies – individualumo moralė, laikoma taikos garantu, nes iš vienos pusės asmuo kultivuoti savo autonomiją gali tik tada, kai pripažįsta ir kito asmens autonomiją. Iš kitos pusės, pilietinė asociacija pakeičia politiką kaip konfliktą į politiką kaip pokalbį. Tačiau visuomenėje, pagal paties filosofo teoriją, daug gausesnė kolektyvistinės moralės grupė, kuri kaip jau išsiaiškinome, yra linkusi į konfliktiškumą ir nepagarbą asmens autonomijai. Be to, tiek moralės sistemos, tiek pilietinė ir tikslinė asociacijos yra pateikiamos kaip idealieji tipai, kraštutinumai – realybėje asmuo ir politika yra pozicionuojami tarp tų kraštutinumų. Todėl ir asmuo nėra visa laiką tik individualus, nei kolektyvistas, o politinėje tikrovėje galima atrasti ir pilietinės, ir tikslinės asociacijos požymių. Verta pridėti ir tai, kad po Carlo Schmitto politiškumo teorijos⁴⁵, kalbėti apie visuomenę, kurioje nėra karo grėsmės yra labai sunku. Vadinasi, konfliktas ir galios santykiai niekur nedingsta, tol kol egzistuoja valstybė. Panašios išvados prieina ir M.Foucault – ten kur yra sociumas, visada bus ir galios santykiai, kurie sąlygos vidines kovas.⁴⁶ M.Oakeshotto politinę teoriją, kurioje nebelieka antagonistinių santykių kritikuoja ir Chantal Mouffe – valdžios hegemonijos faktas, sudaro prielaidas ir mesti jai iššūkį.⁴⁷

Dar vienas dalykas, kurio neaptaria M.Oakeshottas yra tarptautiniai santykiai. Pilietinė asociacija, jeigu suprantama kaip grynasis tipas, nenustato santykio su kitomis valstybėmis. Šalies viduje, pilietinės asociacijos sąlygomis, individualūs asmenys priima vieni kitus kaip lygius ir gerbia jų autonomiškumą, o tam reikalingas bendras valdžios (įstatymo) hegemonijos pripažinimas. Tačiau tarptautinėje arenoje tokio hegemono nėra, vadinasi valstybės tarpusavyje nėra įsipareigojusios viena kitai ar vienos valstybės

⁴⁵ Schmitt, C., 2007. *The Concept of the Political*, trans. G. Schwab. Chicago, and London: The University of Chicago Press, 20

⁴⁶ Foucault, M., t, *Power/Knowledge: Selected Interviews and other Writings, 1972–1977*, Random House, New York 1988, 98

⁴⁷ Mouffe, C. (1992) "Democratic Citizenship and the Political Community." In: C. Mouffe (Ed.) *Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, and Democracy* London: Verso, 234

piliečiai nėra įsipareigoję kitos šalies piliečiams. Pilietinėje asociacijoje, piliečiai mėgaujasi savo individualumu, tačiau egzistencinio pavojaus akivaizdoje, toks liberalus požiūris į politiką ir asmens laisvės bei autonomijos principus, gali tapti tų pačių principų sunaikinimo priežastimi. Piliečio, kuris gyvena pilietinėje asociacijoje, niekas negali priversti ginti tėvynės, nes tai valstybę paverstų tiksline asociacija, pajungta konkrečiam tikslui ir būtų pažeistas autonomijos principas.

Kitas abejonių keliantis M.Oakeshotto teorijos aspektas yra politikos pozicionavimas tarp dviejų kraštutinių. Nors filosofas pats išskiria du moralės tipus, plėtodamas savo politikos sampratą autorius remiasi tik vienu, ignoruodamas ne tik politinę realybę, galios santykius, bet ir prieštaraudamas sau pačiam – juk jo teorijos vienas skiriamųjų bruožų yra holistinis požiūris, turintis apimti kuo didesnę žmogaus esybės dalį. Aristotelio teorija irgi buvo patraukli Oakeshottui dėl tos pačios priežasties – ji nebuvo suformuota vakuume, bet atsirado iš praktinio polio gyvenimo realijų. Nors iš pirmo žvilgsnio, politika aptarnaujanti piliečius ir nesikišanti į jų asmeninį gyvenimą, atrodo apimanti ir individualius asmenis ir antiindividas, tačiau jei atkreipsim dėmesį į paties Oakeshotto pateiktą antiindividų galią ir įtaką politikai, siekiant ją paversti tiksline asociacija, pilietinės asociacijos idėja tampa panaši į utopiją, kuri egzistuoja tik sąmoningai ignoruojant didžiąją visuomenės dalį. Dar daugiau, jo gero politiko apibrėžimas yra taip arti tobulybės, kad sunku priimti jį kaip įtikinamą alternatyvą politinėje realybėje. Šioje vietoje pabrėžtinas yra Oakeshotto sąmoningumas – sunku įsivaizduoti, kad šis autorius apgalvojęs tiek daug alternatyvų tiesiog pamiršo į atsižvelgti į vieną iš kertinių savo atradimų.

Galiausiai, reikia apsvarstyti, ar pilietinė asociacija, apskritai išlieka politiška – individualių asmenų visuomenėje politikos vaidmuo redukuojamas iki teisingumo užtikrinimo ir reagavimo į pokyčius visuomenėje, tačiau kaip teigia Carlos Schmittas, politika be politiškumo apskritai nėra įmanoma.⁴⁸ C.Schmitta pusėje yra istorija – kol kas grynios pilietinės asociacijos modernioje valstybėje dar nebuvo, kai tuo tarpu kariauti žmonės niekada nebuvo nustoję. Ši kritika nereiškia kad M.Oakeshotto idėjos yra neprasmingos, tačiau ji parodo, kad autoriaus politinės teorijos negalime laikyti išbaigta.

⁴⁸ Schmitt, C., 2007. The Concept of the Political, trans. G. Schwab. Chicago, and London: The University of Chicago Press, 26

Išvados

Modernioji Europos politinė mintis pasižymi racionalistine pasaulėžiūra, kuriai būdingas instrumentinis politikos traktavimas, atmetantis techninio žinojimo analizei nepasiduodančias praktikas ir pernelyg optimistinis tikėjimas, kad mokslinio progreso dėka, galima pertvarkyti pasaulį ir išspręsti visuomenės problemas. Tokia politikos samprata, pernelyg supaprastina ir iškreipia politinę realybę, nes ji nėra suderinama su kompleksiška žmogaus prigimtimi. Racionalistinis pasaulio matymas į žmogų ir politiką verčia žiūrėti iš aukšto ir dėl mokslinės pažangos pasiekimų sukkelto optimizmo, moralinį autoritetą atiduoda moksliniam metodui, atimant iš žmogaus jam būdingą individualumą. Objektivių ir universalių moralinių tiesų primetimas nesugeba atliepti modernaus žmogaus charakterio ir todėl sukuria amoralų asmens santykį su politika. M.Oakeshottas savo racionalizmo kritika bando pakeisti politinės teorijos genezės kryptį – politikos teorija turėtų prasidėti nuo asmens ir visuomenės pažinimo, o ne nesibaigiančių bandymų perdaryti visuomenę pagal objektyvius dėsnius.

M.Oakeshotto moralės sistemų teorija kaip tik ir bando tai padaryti – suprasti žmogų ir pagal jo charakterį (tam tikram laikotarpiui būdingą visuomenės nuostatų rinkinį apie save ir pasaulį) atrasti geriausiai tinkantį sugyvenimo modelį. M.Oakeshottas išskiria modernų žmogaus charakterį, kuriam būdingas noras suprasti save ir kitus. Toks aktyvus savęs supratimo siekimas vadinamas individualumu, kuris santykyje su kitais žmonėmis yra jo autonomijos sąlyga – asmuo supranta, kad pats yra savo gyvenimo šeimininkas, o pripažįstant šią teisę ir kitiems atsiranda prielaidos naujai moralės sampratai. Asmens autonomija sąlygoja dviejų moralės sistemų atsiradimą – individualumo ir kolektyvizmo, kurios yra viena kitai priešingos. Pirmosios centre yra individualus asmuo, kuris kultivuoja savo laisvę gyventi pagal savo įsitikinimus, kas daro žmogų unikaliu ir sukuria prielaidas pliuralizmui. Antroji, kolektyvistinė moralės sistema, yra reakcija į pirmąją – jos centre yra antiindividualus asmuo arba toks žmogus, kuriam nepavyko tapti individualiu ir pačiam prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą. Antiindividualus asmuo gėdijasi savo neįgalumo naudotis laisve, todėl proteguoja neišsiskyrimą iš kitų ir individualumo ribojimą, taip išaukštindamas lygybę. Šis visuomenės charakterio kompleksiskumas ir konfliktiškumas įrodo racionalizmo politikoje klaidingumą ir skatina tokią politikos sampratą, kuri atlieptų šias moralines sistemas.

Modernaus žmogaus charakterio pasirodymas paskatino M.Oakeshottą permąstyti mūsų požiūrį į politiką ir pabandyti atrasti tokį visuomenės sugyvenimo modelį, kuris patenkintų individualaus asmens poreikius, t.y. politika turi būti morali asmens atžvilgiu. Pagal modernaus žmogaus charakterį,

M.Oakeshottas išskiria du visuomenės organizavimosi tipus, kuriuos vadina tiksline ir pilietine asociacijomis. Šios asociacijos turi skirtingą pobūdžius, kurie atspindi skirtingas žmogaus gyvenimo sritis. Tikslinė asociacija yra laisvas žmonių susibūrimas pagal poreikį. Tokia organizacija visada turės tikslą kurio siekia ir galimybę visada iš jos pasitraukti. Tikslinės asociacijos yra labiausiai paplitusios visuomenėje ir skirtos patenkinti kokį nors poreikį, pvz. verslai, NVO, šachmatų būreliai, sporto komandos ir kt. Tačiau, dėl asmens autonomijos sąlygoto pasaulėžiūrų pliuralizmo ir nebuvimo galimybės pasitraukti iš valstybės kaip poreikių neatliepančios organizacijos, daro tikslinę asociaciją netinkamą valstybės valdymo modeliu – prievartinė narystė visuomenėje nuomonių išsiskyrimas neleidžia suformuoti bendro tikslo, o jeigu jis primetamas, tuomet prieštarauja asmens autonomijos sąlygai. Dėl šių priežasčių M.Oakeshottas suformulavo pilietinės asociacijos idėją.

Pilietinėje asociacijoje nėra substantyvaus tikslo, nes asmens autonomija kiekvienam piliečiui turėti savo tikslus ir negali jų primesti, nepažeidžiant jo autonomijos. Pilietinės asociacijos pagrindas yra visiems vienodų formalių taisyklų laikymasis negatyviosios laisvės prasme, kai asmuo savanoriškai paaukoja dalį savo laisvės, kad santykiyje su kitais ir toliau galėtų išlikti autonomiškas.

Tikslinės ir pilietinės asociacijų skirtumas rodo, kad M.Oakeshottas yra ne tik politinio racionalizmo, bet ir politikos moralizavimo kritikas. Modernaus žmogaus charakteris, kuris yra individualus ir pats kuria savo moralines vertes reiškia, kad politinis racionalizmas eliminuoja moralę iš politikos sferos pajungdamas visuomenę nepasiekiamiems ir žmogaus būties neatliepančiais idealais, nes prieštarauja jo autonomijai. Tokiu būdu tarp politinio racionalizmo ir politinio moralizavimo nebelieka priešpriešos ir vienintelis įmanomas moralus valstybės ir asmens santykis atsiranda tada, kai morale yra pašalinama iš viešosios sferos ir perkeliama į privačią.

Nors M.Oakeshottas pateikia itin išsamią politikos sampratą, kuria stengiamasi kuo plačiau atsižvelgti į žmogaus santykio su pasauliu įvairialypėms, jis pasiduoda politinio racionalizmo pagundai supaprastinti pasaulį ir matydamas žmogų bei politiką dichotomiškai, pradeda jį matyti tik vienoje iš dviejų spektro pusių, o ne šio spektro viduryje. Be to, M.Oakeshottas praleidžia svarbų, žmonėms būdingą galios santykių ir tarptautiškumo aspektą, kurio ignoravimas pilietinės asociacijos idėją daro utopišką.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Aristotelis, „Rinktiniai raštai“, Vilnius: Mintis, 1990

Aristotelis, „Nikomacho etika“, Rinktiniai raštai, Vilnius: Mintis, 199

Berlin, Isaiah “Two Concepts Of Liberty,” Four Essays On Liberty, (Oxford, England: Oxford University Press, 1969), p. 118-172., internetinė prieiga -

https://cactus.dixie.edu/green/B_Readings/I_Berlin%20Two%20Concepts%20of%20Liberty.pdf

Mouffe, C. (1992) "Democratic Citizenship and the Political Community." In: C. Mouffe (Ed.)

Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, and Democracy London: Verso

Foucault, M., t, Power/Knowledge: Selected Interviews and other Writings, 1972–1977, Random House, New York 1988

Jokubaitis, A „Liberalizmas kaip pilietinė religija“. Vilnius: Tyto Alba, 2017

Oakeshott, M., 1993 Religion, Politics and the Moral Life, Yale University Press New Haven And London

Oakeshott, M., 1975. On Human Conduct. Clarendon Press

Oakeshott, M., 1993 Morality and Politics in Modern Europe, Yale University Press New Haven And London

Oakeshott, M., The Politics of Faith and the Politics of Scepticism, 1996 by the Estate of Michael

Oakeshott, Editor's Introduction C, by Timothy Fuller

Oakeshott, M., Rationalism in Politics and the other Essays, 1962, Methuen & Co Ltd, London

Schmitt, C., 2007. The Concept of the Political, trans. G. Schwab. Chicago, and London: The University of Chicago Press

SUMMARY

Sūnelaitis T., The Relationship Between Politics and Morality in M.Oakeshott's Political Philosophy: Master Thesis in Contemporary Political Studies / Vilnius University Institute of International Relations and Political Science.

Scientific adviser dr. A. Jokubaitis. – Vilnius, 2022. – 30 p.

Keywords: M.Oakeshott, relationship between politics and morality, political rationalism.

This paper examines the relationship between the politics and morality in M.Oakeshott's political philosophy. As an important intellectual inheritance, the analysis of critique of political rationalism is presented, which allows for better understanding of politics and morality phenomena in M.Oakeshott's political philosophy. After the analysis of critique of political rationalism, main focus of the thesis – politics and morality in philosopher's works are investigated separately, showing the peculiarity of these concepts and their relationship. Unlike many of his contemporaries, M.Oakeshott suggests thinking about politics not from top-down approach, when it is first decided what politics ought to be and then reshaping society according to it, but from bottom-up perspective, which allows to avoid mistakes by exaggerating illusions regarding politics and provides better understanding of political reality. M.Oakeshott's idea of Civil Association is presented as a concept of politics, which corresponds to the human character and allows the creation of a moral relationship between the state and its citizens, where personal autonomy is understood as a connection between politics and morality. The theories of morality and politics proposed by the author open up new perspectives to understand human beings and politics, but the complexity of man and political reality does not allow M. Oakeshott to avoid mistakes.